

Inleiding in de sociolinguïstiek

Tom Boves / Marinel Gerritsen

Nieuwe inleiding in de sociolinguïstiek voor universiteit en
beroepsonderwijs

Aula-boeken worden in de handel gebracht door:
Uitgeverij Het Spectrum B.V.
Postbus 2073
3500 GB Utrecht

Eerste druk 1995
Zetwerk: Pre Press, Baarn
Druk: Tulp, Zwolle

This edition © 1995 by Het Spectrum B.V.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912, juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a database or retrieval system, or published, in any form or in any way, electronically, mechanically, by print, photoprint, microfilm or any other means without prior written permission from the publisher.

Ondanks al de aan de samenstelling van de tekst bestede zorg, kan noch de redactie noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze uitgave zou kunnen voorkomen.

012-0868.01 ISBN 90 274 3210 4
NUGI 941

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Inhoud

	Voorwoord	11
	IPA-tekens voor het Nederlands	13
1	Sociolinguïstiek: de studie van taal en sociale groep	15
1.0	Inleiding	15
1.1	De theorie der sociale identiteit	19
1.1.1	<i>Groep en individu</i>	19
1.1.2	<i>Intergroepsgedrag en interpersoonlijk gedrag</i>	20
1.1.3	<i>Groep en waarneming: stereotypen, ethnocentrisme en sociale categorisatie</i>	21
1.1.4	<i>Theorie der sociale identiteit: strategieën voor identiteitsverbetering</i>	23
1.2	Identiteit, taalgebruik en sociolinguïstiek	27
1.3	De opbouw van dit boek	31
2	Sociolinguïstische termen	34
2.0	Inleiding	34
2.1	Micro- en macro-sociolinguïstiek	35
2.2	Het studieobject van de sociolinguïstiek: taalvariëteiten	38
2.2.1	<i>Wat is een taalvariëteit?</i>	38
2.2.2	<i>Wat is een taal?</i>	39
2.2.3	<i>Variëteiten van een taal</i>	44
2.2.4	<i>Pidgins en creooltalen</i>	51
2.3	De taalkundige variabele	53
2.4	Taalvariëteiten in het Nederlandse taalgebied	55

3	Geschiedenis van de sociolinguïstiek tot 1963	64
3.0	Inleiding	64
3.1	Sociale verschillen in taalgebruik in taaltheorieën vóór 1963	65
3.1.0	<i>Inleiding</i>	65
3.1.1	<i>Junggrammatiker</i>	68
3.1.2	<i>Structuralisten</i>	71
3.1.3	<i>Generatieven</i>	75
3.2	Sociolinguïstisch onderzoek 'avant la lettre'	77
3.2.0	<i>Inleiding</i>	77
3.2.1	<i>Fonetiek</i>	77
3.2.2	<i>Dialectologie</i>	82
3.2.3	<i>Neerlandistiek</i>	89
3.2.4	<i>Antropologische linguïstiek</i>	92
3.2.5	<i>Sociologie</i>	95
3.2.6	<i>Taalcontactonderzoek</i>	97
4	Ontwikkeling van de sociolinguïstiek na 1963	99
4.0	Inleiding	99
4.1	Bernstein: deficiethypothese	101
4.1.1	<i>De public- versus formal speech-periode</i>	101
4.1.2	<i>De elaborated- versus restricted code-periode</i>	103
4.1.3	<i>De socialisatieperiode</i>	108
4.2	Labov: variatietheorie en differentiehypothese	110
4.2.1	<i>Vernieuwende aspecten</i>	111
4.2.2	<i>Differentie-hypothese</i>	114
4.3	Hymes: etnografische benadering van taal	124
4.3.1	<i>Communicatieve competentie</i>	125
4.3.2	<i>SPEAKING: een methodologisch programma</i>	127
4.3.3	<i>Verschillen tussen en binnen culturen</i>	130

5	Methodologische aspecten van sociolinguïstisch onderzoek	134
5.0	Inleiding	134
5.1.	Begrippen en methoden van survey-onderzoek	136
5.1.0	<i>Inleiding</i>	136
5.1.1	<i>Informanten en onderzoeksdesigns</i>	136
5.1.2	<i>Populatie en steekproef</i>	138
5.1.3	<i>Steekproefomvang en non-respons</i>	143
5.1.4	<i>Methoden van het verzamelen van gegevens</i>	146
5.1.5	<i>Vraagtechnieken</i>	151
5.1.6	<i>Vastleggen van taalmateriaal</i>	155
5.2	Kwantificeren van taalkundige gegevens	155
5.2.0	<i>Inleiding</i>	155
5.2.1	<i>Kwantitatieve analyse en potentieel</i>	156
5.2.2	<i>Variatie en kwantificering: indexen</i>	158
6	Sociale en stilistische variatie	164
6.0	Inleiding	164
6.1	Sociale klasse	166
6.1.1	<i>Verschillen in uitspraak</i>	166
6.1.2	<i>Verschillen in grammatica en stemkenmerken</i>	172
6.1.3	<i>Indeling in sociale klassen</i>	176
6.2	Stilistische variatie	179
6.2.0	<i>Domeinen</i>	179
6.2.1	<i>Stijl: de Laboviaanse opvatting</i>	182
6.3	Verband tussen sociale en stilistische variatie	189
6.4	Stijl: de opvatting van Bell	192
7	Taal en sekse	195
7.0	Inleiding	195
7.1	Sekseverschillen in taalgebruik	196
7.1.1	<i>Observaties over sekseverschillen in taalgebruik</i>	197

Inhoud	8
7.1.2 Sociolinguïsten	206
7.1.3 Verklaringen voor sekseverschillen in taalgebruik: natuur of cultuur of beide?	214
7.2 Taalseksismen	226
7.2.1 Seksismen in de taal	227
7.2.2 Seksismen via de taal	234
8 Leeftijdgebonden taalvariatie en taalverandering	239
8.0 Inleiding	239
8.1 Wat is taalverandering?	240
8.2 Methoden van onderzoek naar taalverandering	245
8.2.1 Reconstructie	245
8.2.2 Werkelijke-tijdonderzoek	247
8.2.3 Schijnbare-tijdonderzoek	250
8.3 De schijnbare-tijdmethode en taalverandering	259
8.3.1 Taalkundige factoren	259
8.3.2 Sociale factoren	262
8.3.3 Het heden als toetssteen voor het verleden	270
8.4 Taalverandering, geen taalverloedering	272
8.4.1 Woorden, vormen en constructies	272
8.4.2 Spelling	275
9 Taalattitudes	279
9.0 Inleiding: attitudes en taalvariatie	279
9.1 Wat zijn attitudes?	281
9.1.1 Definitie	281
9.1.2 Fishbein en Ajzen: model van beredeneerd gedrag	283
9.2 Het meten van attitudes	285
9.2.1 Directe methode: de Likertschaal	286
9.2.2 Indirecte meting: matched guise-techniek	288

9	Inhoud
9.3 Attitudes in de studie van taal en taalgebruik	292
9.3.1 Inleiding	292
9.3.2 Streekdialekten en stadsdialekten	292
9.3.3 Attitudes van Nederlanders en Vlamingen	294
9.3.4 Attitudes en verwerving van dialect als tweede taal	296
9.3.5 Taalattitudes en persoonlijkheids-oordelen	298
9.4 Taalattitudes, taalevaluatie en gedrag	301
10 Taalaccommodatie	305
10.0 Inleiding	305
10.1 Een dynamisch model van communicatie	307
10.2 De taalaccommodatietheorie	313
10.2.1 Het basismodel	313
10.2.2 Nuanceringen van het basismodel	315
10.2.3 Uitbreidingen van het basismodel	318
10.3 Accommodatie in interpersoonlijke gesprekken	320
10.4 Een evaluatie van de taalaccommodatietheorie	322
Bibliografie	327
Leeswijzer	341
Register	344

Voorwoord

In de twintig jaar na het verschijnen van de *Inleiding in de sociolinguïstiek* van Appel, Hubers en Meijer (1976) heeft de sociolinguïstiek een grote vlucht genomen. De enorme groei van het onderzoek en de theorievorming op het vakgebied maakten het vrijwel onmogelijk hun prestatie te evenaren. Kon in hun inleiding de hele sociolinguïstiek in één boek worden behandeld, anno 1995 is dat niet meer mogelijk. In deze inleiding komt vrijwel alleen de zogenaamde macro-sociolinguïstiek aan de orde, het onderzoek naar de relatie tussen taalgebruik en sociale en/of stilistische aspecten. Daarbij gaan we ook in op de methodologie van het onderzoek en op voor deze tak van sociolinguïstiek belangrijke nieuwe ontwikkelingen als het taalattitude-onderzoek en de taalaccommodatietheorie. We hebben ons bij de keuze van de onderwerpen sterk laten leiden door onze eigen smaak, belangstelling en voorkeuren. Vergeleken met de inleiding van Appel, Hubers en Meijer besteden we meer aandacht aan de functie en de rol van taal en taalgebruik in het dagelijkse leven. We hopen zo duidelijk te maken waarom kennis van de sociolinguïstiek van belang is voor al degenen die in hun opleiding, bedrijf of beroep te maken hebben met communicatie.

Ander sociolinguïstisch onderzoek dat bij Appel, Hubers en Meijer (1976) aan de orde komt, zoals taalhandelings-theorie, gespreksanalyse, tweetaligheid, taalcontact, worden in dit boek niet in extenso behandeld.

Omdat er de afgelopen decennia veel sociolinguïstisch onderzoek in het Nederlandse taalgebied is gedaan, konden we de sociolinguïstische theorieën meer dan Appel, Hubers en Meijer (1976) illustreren aan Nederlandse voorbeelden en konden we ook Nederlandse voorbeelden van onderzoeksinstrumenten geven. We hopen dat dit stimuleert tot het doen van verder sociolinguïstisch onderzoek.

Deze inleiding is in de eerste plaats bedoeld voor universitaire en HBO-studenten die een opleiding volgen waarin taal, communicatie en/of sociale wetenschappen een belangrijke rol spelen. Omdat zij zo geschreven is dat geen taalkundige voorkennis is vereist, is ze echter ook geschikt voor de 'gewone' taalliefhebber die geïnteresseerd is in kwesties als verschillen in taalgebruik tussen mannen en vrouwen, ouderen en jongeren, hogere en lagere sociale klassen, houdingen ten aanzien van taalvormen enzovoort.

Dit boek is voortgekomen uit een syllabus die door Kees de Bot en ons is gemaakt voor de colleges Inleiding in de sociolinguïstiek van de Vakgroep Algemene Taalwetenschap en Dialectologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen. Wij danken onze collega's en studenten en de medewerkers van het Spectrum voor hun suggesties tot verbetering.

Voor op- en aanmerkingen van de gebruikers van dit boek houden wij ons aanbevolen.

Tom Boves
Marinel Gerritsen